

LINIE VAN BOVEN

INHOUD

Geschiedenis van de Oude Hollandse Waterlinie	4	Statensluis Gouda	32
Vesting Muiden	8	Gemaal Hooge Boezem	34
Vesting Weesp	10	Polder Hooge Boezem	36
Vesting Naarden	12	Koenschans	38
Nieuwersluis	14	Vesting Schoonhoven	40
Vesting Woerden	16	Vesting Nieuwpoort	42
Linie van Linschoten	18	Vianen	44
De Meije	20	Leerdam	46
Fort Wierickerschans	22	Vesting Gorinchem	48
Driebruggen - Dubbele Wiericke	24	Vesting Woudrichem	50
Prinsendijk - Enkele Wiericke	26	Slot Loevestein	52
Goejanverwellesluis	28	Hoge Boezem Overwaard	54
Vesting Oudewater	30		

Colofon

Productie: Stichting Forten Nederland

Teksten: Sander Enderink

Vormgeving: Pien Grafisch Gezien

Datum: oktober 2024

Dit boekje is een initiatief van Stichting Forten Nederland en ondersteund door de erfgoedtafel Oude Hollandse Waterlinie van de Provincie Zuid-Holland.

De buitententoonstelling Linie van Boven, liet op grote Pvc-doeken de belangrijkste locaties van de Oude Hollandse Waterlinie zien. Gefotografeerd vanuit de lucht. De tentoonstelling stond acht keer drie maanden op typische OHW-locaties in de periode 2021-2024. Om dit specifieke verhaal vanuit de lucht duurzaam te behouden is de tentoonstelling online te bekijken op linievanboven.nl en is er nu tevens een tastbaar document van gemaakt voor iedereen die de Oude Hollandse Waterlinie een warm hart toedraagt.

GESCHIEDENIS VAN DE OUDE HOLLANDSE WATERLINIE

De Oude Hollandse Waterlinie werd in 1672 bedacht om een Franse invasie van Holland te voorkomen. Door het polderland tussen vestingsteden onder water te zetten creëerde de provincie Holland een ondoordringbare linie. Anderhalf jaar lang probeerden de Franse legers om wegen door de Oude Hollandse Waterlinie te vinden, maar zonder resultaat. In november 1673 trokken zij zich terug, en een maand later begonnen de Hollanders met het droogmalen van de polders.

Boerenverzet

De Oude Hollandse Waterlinie had een enorme omvang, en was op haar hoogtepunt groter dan het IJsselmeer. Vanaf de Zuiderzee

“Op sabotage stond de doodstraf”

streekte de linie zich uit tot de Brabantse moerassen. Vooral op het platteland was er veel verzet tegen de Oude Hollandse Waterlinie. Boeren moesten soms jaren wachten tot het land weer droog genoeg was voor hun vee. Het leger onder leiding van prins Willem III van Oranje had daar

geen boodschap aan: op sabotage stond de doodstraf.

Werking van de Oude Hollandse Waterlinie

De Oude Hollandse Waterlinie was ongeveer een halve meter diep. De sloten werden onzichtbaar, maar het was niet diep genoeg om over te varen. Franse soldaten die door de ondiepe waterlinie liepen konden dus plots in een sloot vallen. Langs de kades en dijken bouwden de Hollanders forten en schansen. Op deze smalle toegangswegen hadden de Fransen niets aan hun grote leger. De Oude Hollandse Waterlinie werkte soms in het voordeel van de Fransen. Het was ook voor de Hollanders een grote hindernis. Er vond daardoor

slechts één grote veldslag plaats langs de linie. In oktober 1672 werd ten oosten van Woerden de Slag bij Kruipin in Frans voordeel beslist.

Na het Rampjaar

Na het vertrek van de Fransen eind 1673 werd nog tientallen jaren gewerkt aan het versterken van vestingsteden en forten. Steden als Naarden, Weesp, Woerden en Nieuwpoort danken hun vorm aan deze bouwperiode. Ook het Fort Wierickerschans aan de Oude Rijn werd in 1673 gebouwd. In de achttiende eeuw werd meerdere keren geprobeerd om de Oude Hollandse Waterlinie opnieuw in gebruik te nemen. In 1748 bleef het bij proefoverstromingen, in 1787 mislukte

Prins Willem III inspecteert de waterlinie

WATER ALS VIJAND EN BONDGENOOT

Nederland is een land van water, grachten, sluizen en dijken: stuk voor stuk geniale waterwerken.

We wonen zelfs ónder de zeespiegel. Het is bijna ondenkbaar dat een laagje water kon voorkomen dat een heel land ingenomen werd. Maar die vijftig centimeter water was voor soldaten nèt te diep om doorheen te waden en voor boten juist weer te ondiep om te bevaren. De boeren van wie het land onder water gezet werd waren wat minder enthousiast. Ze herstelden soms stiekem een dijk of draaiden een sluis dicht.

de inzet, en in 1794 werd alleen het zuidelijk deel rondom Gorinchem gebruikt.

Nieuwe Hollandse Waterlinie

In 1815 verving de zogeheten Utrechtse Linie rondom de Domstad het midden van de Oude Hollandse Waterlinie: die liep toen via Woerden, Oudewater en Schoonhoven. De nieuwe combinatie kreeg later de naam Nieuwe Hollandse Waterlinie, inmiddels Unesco Werelderfgoed Hollandse Waterlinies.

Linie van Boven

De beleving van de Oude Hollandse Waterlinie is vanaf de grond volkomen anders dan vanuit de lucht. Het verrassende perspectief van bovenaf toont een uniek en door de mens ingericht landschap met veel water. Verdedigingswerken in dat oeroude polderlandschap worden vanaf hoogte goed zichtbaar. Je ziet dan hun bijzondere vormen en strategische ligging en ontdekt de diversiteit. De geometrische stervormen van 17de-eeuwse vestingsteden veranderden geleidelijk tot de bladvormige 19de-eeuwse forten. Met een vogelvluchtperspectief op de

waterrijke Hollandse polders kan je je de onderwaterzettingen van een waterlinie voorstellen. Je ziet de fijnmazige polderstructuur met dijken, kaden, vaarten en sloten

waardoor ons land droog wordt gehouden en waarmee in tijden van oorlog de militaire inundaties werden gerealiseerd.

De prachtige luchtfoto's en bijbehorende verhalen zijn vastgelegd in dit boekje *Linie van Boven*. Veel leesplezier!

VESTING MUIDEN

Muiden ontwikkelt zich in de middeleeuwen tot een handelsplaats. De positie van de Hollandse stad, vanaf 1285 versterkt met het Muiderslot, aan de Utrechtse Vecht zorgt eeuwenlang voor spanningen. Toch blijft de stad zonder muren en poorten. Pas na 1590, in de Tachtigjarige Oorlog, krijgt de vesting vorm.

Muiden is het noordelijkste punt van de Oude Hollandse Waterlinie. Vanuit de stad voert veldmaarschalk Johan Maurits van Nassau-Siegen in 1672 het bevel over de polders en steden in het noorden van de waterlinie. Uiteraard in overleg met Amsterdam, want de machtige stad krijgt vrij spel van de provincie Holland om vorm te geven aan de defensie in zijn omgeving. Bijna werd Muiden bezet: in de chaos van juni 1672 is er kort een groep Fransen in Muiden, die te paard vanuit het bezette Naarden zijn gekomen. Nog voordat de Fransen versterking krijgen bereikt veldmaarschalk Johan Maurits met een deel van het Nederlandse leger de stad. Gelijk laat hij dijken afgraven om water de polders in te laten stromen. Muiden blijft zo Hollands, en Naarden blijft bezet.

**“De Oude
Hollandse
Waterlinie
bereikt bij
Muiden de zee”**

Vlak buiten Muiden op de Zuiderzee ligt in 1672 een vloot van schepen die een Franse aanval op Amsterdam

moet tegenhouden. Zover komt het echter niet. Wel zijn de Fransen actief in en rond de onder water gelopen polders tussen Muiden en Naarden. Contact tussen de twee legers blijft in de eerste maanden beperkt tot schermutselingen. Maar in december 1672 wordt Muiden door de Fransen

benaderd, al komt het niet tot een aanval. Veldmaarschalk Johan Maurits reageert opgelucht in een brief aan Amsterdam: de vesting had aan alles gebrek, ook aan militairen.

In de zomer van 1673 doen de Fransen een poging om bij Muiderberg de Oude Hollandse Waterlinie leeg te laten lopen. Zij worden daarbij door militairen uit Muiden, en vanaf de Zuiderzee en het Naardermeer, zwaar beschoten en trekken zich terug. Om in de toekomst meer controle te hebben over de inundaties in het noorden van de waterlinie wordt in 1673 een nieuwe sluis gebouwd in het centrum van Muiden: de Groote Zeesluis.

Foto: Aerophoto-Schiphol

VESTING WEESP

Weesp krijgt vanwege zijn ligging in het grensgebied met Utrecht al vroeg een omwalling van aarde en hout. In 1508 plunderen Gelderse troepen Weesp, waarna de stad wordt herbouwd met een stenen muur. Maar hoewel de brouwindustrie in de stad floreert blijven investeringen in de stadsverdediging achterwege.

In 1672 vinden er in de buurt van Weesp schermutselingen plaats met de Franse soldaten die vanuit Naarden de omgeving verkennen op zoek naar zwakke plekken in de Nederlandse verdediging. Van

is over een oplossing. Daarom begint men pas in 1673 met de aanleg van nieuwe verdedigingswerken, bekroond met acht forse bastions. Wie op een kaart kijkt ziet er echter maar vier. Het werk is namelijk nooit voltooid. Wel zijn de sporen van de vier geplande bastions te zien in de straten aan de westkant van de stad. Vanwege de zwakte van Weesp in de beginmaanden van de oorlog worden langs wegen en kades in de omgeving kleine schansen opgeworpen om de Fransen op afstand te houden.

de vestingcommandant gehoor te geven aan een oproep van de gewezen stadhouder Willem V om de verdediging te staken, waardoor de Pruisische en stadhouderlijke troepen alsnog de stad worden binnengelaten.

In de negentiende eeuw maakt Weesp deel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en komt er op de Ossenmarkt een bomvrije toren te staan. Later wordt Weesp toegevoegd aan de Stelling van Amsterdam. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog worden in de bastions kazematten en enkele groepsschuilplaatsen gebouwd. Bij een wandeling over de groene stadswallen kom je deze nog altijd tegen.

“De vesting is nooit voltooid, maar wel zichtbaar”

grotere zorg voor veldmaarschalk Johan Maurits en de regering van Amsterdam is de middeleeuwse stadsmuur van Weesp. Die voldoet geenszins aan de eisen van de tijd. Er worden vele plannen gemaakt, afgekeurd, herzien en nogmaals bekeken voordat er overeenstemming

Weesp is in 1787 een van de weinige plaatsen in de Oude Hollandse Waterlinie waar verzet wordt geboden tegen de Pruisische invasie. Holland, en met name Amsterdam, wordt op dat moment bestuurd door de opstandige Patriotten. Desalniettemin besluit

VESTING NAARDEN

Naarden wordt in de middeleeuwen volledig verwoest en 1,5 km verderop herbouwd op een strategische plek tussen de Zuiderzee en het Naardermeer. In 1572 wordt Naarden voor de tweede keer verwoest. De bouw van nieuwe vestingwerken moet herhaling voorkomen. Dat lukt maar ten dele: de stad wordt wel bezet.

Begin 1672 krijgt Naarden een belangrijke rol in de Hollandse verdediging. Niet als vesting, maar als politiek twistpunt. Raadpensionaris Johan de Witt benadrukt dat een sterk Naarden noodzakelijk is voor de verdediging van Holland. Maar De Witt heeft niet meer de invloed die hij ooit had. Naarden wordt onderdeel van een politiek spel tussen De Witt en aanhangers van prins Willem III. De gevolgen voor Naarden worden in juni snel duidelijk: enkele dagen nadat de Fransen de Republiek binnenvallen staan ze al aan de poorten van de stad. Een moedeloos stadsbestuur besluit zich over te geven. Militairen haasten zich naar Muiden om uit handen van de Fransen te blijven.

Meerdere keren proberen de Nederlanders Naarden te heroveren, maar zonder succes. Tot september 1673. Dan verschijnt tot verbazing van

de Fransen een groot leger voor de stad. Afgesneden van versterkingen besluit de Franse commandant de

“Naarden is de enige Hollandse stad die wordt heroverd”

vesting over te geven. Naarden is daarmee de enige stad in Holland die in 1673 daadwerkelijk wordt heroverd. Andere steden worden pas ingenomen nadat de Fransen zijn vertrokken.

In de periode tussen 1675 en 1685 krijgt Naarden zijn huidige vorm. De vestingwerken worden volledig vervangen door moderne bastions. Opvallend zijn de twee verschillende

types: het zeefront en het landfront hebben een duidelijk andere vorm. Het werk aan de vesting is relatief snel klaar, maar een tweede probleem blijkt lastiger te verhelpen. Het land rond Naarden ligt eigenlijk te hoog om onder water te kunnen zetten. Rond 1880 worden de verdedigingswerken van Naarden een laatste keer gemoderniseerd. De stad maakt dan deel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de met aarde gedekte gebouwen, die nog altijd op de bastions liggen, werden in deze periode aangelegd. Naarden is vandaag een van de best bewaarde vestingsteden in Europa.

Foto: Aerophoto-Schiphol

NIEUWERSLUIS

Nieuwersluis ontleent zijn naam aan een sluis die in de vijftiende eeuw is aangelegd in de Nieuwe Wetering of Nieuwe Vaart. De sluis verbindt de Vecht en Angstel, als onderdeel van de trekvaartroute tussen Utrecht en Amsterdam. Van forten en andere verdedigingswerken was in deze tijd nog geen sprake.

De Franse bezettingsmacht in Utrecht heeft in 1672 een sterke positie in Breukelen, en een voorpost bij Nieuwersluis. De Nederlanders trekken zich noordelijker aan de Vecht terug bij Hinderdam en Uitermeer. Er gebeurt lang niet veel rond de dorpen. Maar aan de oostzijde van de Vecht staat langzaam meer en meer land onder water. De waterlinie groeide door regen, bewuste inundatie en verstoorde waterhuishouding zuidwaarts. In het voorjaar van 1673 zelfs tot Nieuwersluis. Deze ontwikkeling is voor Amsterdam en prins Willem III aanleiding om een gewaagd plan te maken: de verovering van Nieuwersluis. De Oude Hollandse Waterlinie kan dan opnieuw worden ingedeeld, namelijk door inundaties langs de Amstel te vervangen door inundaties langs de Vecht. Het land rond Mijdrecht,

Uithoorn, Ouderkerk aan de Amstel en Amsterdam kan dan worden drooggemalen. In theorie, want het droogmalen bleek langer te duren dan gehoopt.

In mei 1673 verrast het Nederlandse leger de Fransen in Nieuwersluis, die zich terugtrekken naar Breukelen. Tussen de twee dorpen wordt na de verovering wekenlang veel met kanonnen geschoten. Tot terreinwinst leidt dit echter niet. Ondertussen wordt Nieuwersluis versterkt met grote verdedigingswerken, zoals een hoge wal, een palissade en een stenen waterpoort. Het belang van de plaats is dan ook groot; Nieuwersluis is voortaan de schakel tussen de inundaties ten westen (richting Woerdense Verlaat) en oosten (richting Naarden en de Zuiderzee) van de Vecht.

In zowel 1787 als 1794 wordt Nieuwersluis nauwelijks verdedigd, waardoor het eenvoudig in handen

“Schakel tussen de oude en de nieuwe inundaties”

valt van eerst de Pruisische en daarna de Frans/Bataafse troepen. Het huidige Fort Nieuwersluis is gebouwd tussen 1849 en 1851 als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

VESTING WOERDEN

De geschiedenis van Woerden is grotendeels bepaald door zijn ligging aan de Rijn en gaat terug tot de Romeinse tijd. Het middeleeuwse kasteel siert nog altijd de stad, en Woerden is vanaf deze periode Hollands. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog wordt het land rond Woerden onder water gezet.

Hoewel Woerden in 1672 een versterkte Hollandse stad is maakt het geen deel uit van de Oude Hollandse Waterlinie. Nadat het Nederlandse leger uit Utrecht vertrekt

“Militair hoofdkwartier van een mislukte revolutie”

bringt prins Willem III een bezoek aan Woerden, maar alleen om van het stadsbestuur informatie te krijgen over de lokale waterwegen. Hij reist vervolgens naar Nieuwerbrug, en Woerden wordt volgens het plan van Holland niet verdedigd. Woerden wordt enkele dagen later bezet door de Fransen, die er een paar weken blijven en dan weer vertrekken. In de

zomer van 1672 verkeert Woerden in een niemandsland tussen de Franse bezetting in Utrecht en het Nederlandse leger. In september komen de Fransen verrassend terug, en in oktober volgt een belegering van Woerden door het Nederlandse leger. De Fransen krijgen echter versterking uit Utrecht, die de Nederlandse troepen aan de Rijn verslaan tijdens de Slag bij Kruiplin, ten oosten van Woerden. Willem III geeft dan opdracht de belegering te staken.

Na de oorlog maakt men plannen om Woerden te voorzien van moderne vestingwerken. Maar het duurt tot het begin van de achttiende eeuw voordat ze worden aangelegd. Niet als vervanging van de bestaande wallen, maar daarbuiten. De oude stad blijft behouden. Vanaf deze tijd is Woerden wel onderdeel van de

plannen voor de Oude Hollandse Waterlinie. In de binnenstad wordt het Arsenaal gebouwd om materiaal voor militairen en de waterlinie te bewaren. Er worden bovendien ten oosten van de stad twee grote forten aangelegd aan de Oude Rijn; Fort Kruiplin en Fort Oranje.

In 1787 doen de opstandige Patriotten en hun Commissie van Defensie vanuit Woerden een poging om de provincies Holland en Utrecht te beschermen tegen de Pruisische en stadhouderlijke troepen. Deze poging mislukt: de waterlinie komt niet tot stand, en de macht van stadhouder Willem V wordt hersteld.

Foto: Harald Lakerveld

Foto: Albert Speelman

LINIE VAN LINSCHOTEN

De kleine middeleeuwse stad Montfoort speelt geen militaire rol van betekenis in de Oude Hollandse Waterlinie, maar de omgeving wel. Dat komt door subtiele hoogteverschillen in het veengebied. De sporen van eeuwenoude riviertjes bepalen de vorm van de inundaties.

In de laaggelegen polders van het Hollands-Utrechtse grensgebied is het relatief eenvoudig om snel grote stukken land onder water te zetten. Mits er genoeg water in de rivieren is. Anders moet – net als in 1672 – zeewater worden ingelaten. Tussen Montfoort en Woerden was de situatie anders. Lang verdwenen riviertjes in het veengebied hebben hier stroomruggen achtergelaten die hoogteverschillen in het landschap vormen. Hier is het inlaten van water complex, want grote delen van de polder zijn alleen bij extreem hoge waterstanden onbegaanbaar.

Na 1700 ontstaat het idee om de Oude Hollandse Waterlinie voortaan vanuit Woerden te verbinden met Oudewater. De hoogteverschillen rond het dorp Linschoten maken dat lastig. De oplossing is weliswaar eenvoudig, maar duur: een honderden

meters lang verdedigingswerk moet de laaggelegen gebieden met elkaar verbinden, en de hogere

“Een kilometerlang verdedigingswerk in de polder”

stroomruggen afsluiten voor een vijandelijk leger. Holland zoekt daarom eerst een andere oplossing: het afgraven van de stroomruggen. Maar dit is weinig effectief. In 1792 wordt daarom alsnog een zogeheten linie aangelegd. Deze is eenvoudig uitgevoerd, en al in 1796 wordt door het nieuwe Bataafse landsbestuur opdracht gegeven om een andere linie aan te leggen. De Linie van

Linschoten wordt ruim een kilometer lang, en voorzien van meerdere opstelplaatsen voor kanonnen.

Twintig jaar na de aanleg van de linie vervalt zijn functie. Voortaan wordt de waterlinie langs Utrecht voortgezet naar de Lek. Rond 1840 is de linie daarom afgegraven, maar de contouren zijn nog duidelijk zichtbaar in het landschap.

DE MEIJE

Meije is een lintdorp in het Groene Hart, langs het gelijknamige riviertje. Al rond het jaar 1000 vestigen zich hier de eerste bewoners. Op last van de bisschoppen van Utrecht wordt in de vroege Middeleeuwen aan de oostzijde van de rivier een begin gemaakt met de ontginning van het veenmoeras.

De rivier de Meije is in juni 1672 een grens van de Oude Hollandse Waterlinie. Polders tussen Zwammerdam en Woerdense Verlaat worden ten oosten van de Meije onder water gezet. Dorpen in de polders, zoals Zegveld, komen onder water te staan. Veel bewoners vluchten naar het westen. In de dorpen en in boerderijen langs de Meije worden soldaten ingekwartierd. De omstandigheden zijn slecht, en meermaals schrijven commandanten dat soldaten hun post hebben verlaten.

Begin december waarschuwt het hoogheemraadschap voor lage waterstanden in de polders bij Zegveld. Het raadt aan om extra brede openingen te maken in het ijs. Maar om de inundaties ijsvrij te houden zijn veel mannen nodig, mannen die niet altijd komen

opdagen. Langzaam vriezen de inundaties dicht. Dat blijft in het bezette Woerden en Utrecht niet onopgemerkt.

Na Kerst 1672 vertrekken de Fransen met ruim tienduizend man uit Woerden. Hun route naar Den Haag loopt over de bevroren inundaties bij Zegveld, langs de Meije naar Alphen

“De grootste Franse aanval op de waterlinie”

aan den Rijn. Eenmaal daar is de waterlinie gepasseerd. Maar ondanks de winterse omstandigheden is het ijs niet in staat zo'n grote legermacht te dragen. Haastig gemaakte bruggen storten in en zwaarbeladen sleeën zakken door het ijs. Ruim de helft

van de Fransen keert terug naar Woerden. Het restant van de Franse aanvalsmacht trekt langs de Meije richting Zwammerdam. Dat is al verlaten door het Nederlandse leger, dat zich terugtrekt naar Alphen aan den Rijn en daarna zelfs naar Leiden.

Eenmaal in Zwammerdam besluiten de Fransen dat Den Haag onhaalbaar is geworden: er zijn te weinig manschappen en het begint te dooien. Ze plunderen en verwoesten Zwammerdam en daarna ook Bodegraven. Dan trekken ze zich langs de Oude Rijn via Nieuwerbrug terug naar Woerden. Dat is mogelijk omdat Nederlandse soldaten ook daar hun posten hebben verlaten.

Foto: Sky Pictures

FORT WIERICKERSCHANS

De kanalen Enkele en Dubbele Wiericke verbinden de Hollandse IJssel en de Oude Rijn. Het land ertussen is in juni 1672 het smalste deel van de Oude Hollandse Waterlinie. Bij de kanalen worden versterkingen opgeworpen, en het leger – persoonlijk geleid door prins Willem III - vat hier post.

In december 1672 worden de Nederlandse posten aan de Oude Rijn door de Fransen omzeild: over bevroren polders trekken zij naar de Meije en Zwammerdam. Daar zitten ze klem. In het westen is de post

“Het grote nieuwe fort is aan alle kanten verdedigbaar”

bij Gouwesluis, in het noorden het dooiende ijs, in het zuiden Gouda en in het oosten Nieuwerbrug. Of toch niet? De versterkingen bij Nieuwerbrug blijken verlaten. Zo ontsnappen de Fransen terug naar Woerden.

Een van de redenen dat de Nederlanders hun posten verlieten is dat bij de bouw geen rekening is gehouden met een aanval uit het westen. Direct na de Franse aanval op de waterlinie worden de versterkingen daarom vervangen. Het belangrijkste nieuwe werk is een groot fort aan de Enkele Wiericke in Bodegraven dat aan alle kanten even goed verdedigbaar is. Het ‘Grote Fort aan de Kleine Wiericke’, later beter bekend als Fort Wierickerschans, is al in 1673 klaar.

In 1747 verliest het fort zijn strategische waarde. In plannen voor de Oude Hollandse Waterlinie gaat men voortaan uit van inundaties tussen Woerden en Oudewater. Fort Wierickerschans ligt niet langer in de waterlinie. Voortaan is het fort

een buskruitmagazijn, en rond 1830 is een deel van de verdedigingswal afgegraven om ruimte te maken voor een kleine haven. Deze maakt het in- en uitvoeren van kruitvaten gemakkelijker. Van 1870 tot 1915 is het fort in gebruik als Centraal Depot om gemobiliseerde soldaten te bevoorraden. Hoewel Fort Wierickerschans al in 1960 zijn functie als vestingwerk verliest, blijft het nog tot in de jaren 1990 in bezit van Defensie. Dan komt er een einde aan ruim drie eeuwen militair gebruik.

DRIEBRUGGEN - DUBBELE WIERICKE

Driebruggen ligt aan het kanaal de Dubbele Wiericke. In juni 1672 worden de polders ten westen ervan onder water gezet. Voor de bewoners van Driebruggen wordt de situatie nog penibeler als vanaf oktober door een Franse sabotageactie ook land ten oosten van het kanaal onder water komt te staan.

Driebruggen ligt in het inundatiegebied tussen de Enkele en Dubbele Wiericke, en aan de weg naar Waarder en Woerden. Toch blijkt uit historische stukken niet of de Franse bezetting van Woerden ooit interesse heeft gehad in Driebruggen. De Fransen richten zich op het verderop gelegen Nieuwerbrug, waar de Rijndijk een eventuele route door de Oude Hollandse Waterlinie is. Achter Driebruggen lagen enkel de inundaties en de verveende polders van wat later de Reeuwijkse Plassen zouden worden.

Kort nadat Holland in december 1673 besluit om de waterlinie droog te malen geeft Willem III aan het stadsbestuur van Gouda opdracht om de posten bij Goejanverwellesluis

(Hekendorp) en Driebruggen te ontmantelen. Waar deze post in Driebruggen is geweest is niet

“Een vergeten post aan de waterlinie”

bekend, en ook over de omvang en bezetting blijkt niets uit bekende bronnen. Heeft prins Willem III zich vergist? Dat is onwaarschijnlijk. Willem III was maandenlang in Nieuwerbrug en Bodegraven, en was goed bekend met de omgeving. Toch is er nog altijd vrijwel niets bekend over de post in Driebruggen.

Foto: Hollandluchtfoto

Foto: Albert Speelman

PRINSENDIJK - ENKELE WIERICKE

Niet alleen de Nederlanders, maar ook de Fransen zetten land onder water. Ze steken de Lekdijk bij Vreeswijk door om de Hollandse troepen te verjagen. Hierdoor komt in het najaar van 1672 het gebied ten oosten van de Dubbele Wiericke onder water te staan.

De Nederlanders weten al snel van de Franse actie. Om overstroming van een groot deel van Holland te voorkomen geeft prins Willem III opdracht om de dijk langs de Enkele Wiericke te versterken. Deze dijk moet het gebied van Rijnland, Delfland en Schieland beschermen tegen overstromingen. In het najaar van 1672 leggen de drie hoogheemraadschappen de acht kilometer lange dijk gezamenlijk aan. De dijk wordt later ook wel Prinsendijk genoemd, ter herinnering aan prins Willem III.

De versterkte dijk is echter niet opgewassen tegen het almaar toestromende water. In januari 1673 breekt de dijk door en stroomt het water door tot de Gouwe. Pas na twee maanden is de schade aan de dijk hersteld. De inundaties van de Oude Hollandse Waterlinie kunnen

daarna weer in goede banen worden geleid.

In de zomer van 1673 wordt ook de Lekdijk hersteld. De Fransen hebben er namelijk ook veel last van; zelfs in Utrecht is er wateroverlast.

“Acht kilometer lange dijk tegen de Franse overstroming”

De Wierickerdijk is sindsdien een slaperdijk, een dijk die pas bij doorbraak van de Lekdijk als waterkering dienst hoefde te doen. Tot ver in de 19de eeuw was de kans op zo'n doorbraak groot, maar door de verbetering van de Lekdijk is deze kans tegenwoordig een stuk kleiner.

GOEJANVERWELLESLUIS

De Goejanverwellesluis verbindt de Hollandsche IJssel met de Dubbele Wiericke. Zo is er een verbinding tussen de Oude Rijn en de Hollandsche IJssel. In 1672 is de sluis van groot belang voor de Oude Hollandse Waterlinie, want Holland kiest deze plek om het gebied tussen de rivieren onder water te zetten.

Dat Holland in juni 1672 kiest voor Goejanverwelle (Hekendorp) is voor velen een verrassing. Ook voor de

“Een onmisbare en onneembare inundatiesluis”

bewoners van het nabije Oudewater, dat niet wordt verdedigd. Voor de waterlinie heeft het echter grote voordelen: de Dubbele Wiericke is een van de weinige plaatsen in het grensgebied met Utrecht waar een kanaal gebruikt kan worden voor de inundaties.

De belangrijke post aan de Goejanverwellesluis wordt bemand door de soldaten van de graaf van Horne, commandant van de artillerie. De graaf heeft weinig boodschap aan het gebrek aan vertrouwen dat Gouda, Rotterdam en andere steden hebben in zijn post. Hij verklaart dat de versterkingen bij het dorp voldoende zijn om het hele Franse leger tegen te houden! Bovendien is de graaf geen afwachtend man. Hij zet vanaf het begin druk op de Franse bezetting van Oudewater, en neemt de stad in zodra de Fransen deze verlaten. Prins Willem III wordt dan geadviseerd om Oudewater niet te betrekken bij de waterlinie, maar de graaf overtuigt de jonge prins en krijgt toestemming om zijn troepen van Goejanverwelle naar Oudewater te verplaatsen.

Het belang van de sluis blijft ook daarna groot. Water uit de Hollandsche IJssel is niet alleen nodig om de inundaties tot aan de Oude Rijn te stellen, maar ook voor de inundaties ten noorden van die rivier; in de polders rondom Zegveld tot aan Woerdense Verlaat. En omdat Gouda uit vrees voor overstromingen langs de Gouwe maar beperkt water inlaat via zijn sluizen, zijn de sluizen aan de Enkele en Dubbele Wiericke vaak de enige plaatsen waarop het water wordt ingelaten.

Foto: Albert Speelman

Foto: Albert Spielman

VESTING OUDEWATER

Oudewater is vermoedelijk ontstaan in de tiende eeuw. Het kreeg al in 1265 stadsrechten en is zodoende de ‘Oudste stad van het Groene Hart’. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd de stad ingenomen door de Spanjaarden, met rampzalige gevolgen voor de bewoners en de stad.

Oudewater wordt in juni 1672 niet verdedigd, en prompt door de Fransen bezet. Maar al na enkele weken vertrekken zij weer. De graaf van Horne verplaatst dan zijn troepen van Goejanverwellesluis naar Oudewater. Hij had eerst aangeboden om Spaanse hulptroepen te sturen, maar Oudewater wilde geen Spanjaarden in de stad. De Nederlandse troepen zijn wel welkom. In het najaar wordt Oudewater versterkt met enkele nieuwe, tijdelijke verdedigingswerken.

De Fransen troepen in Woerden en Montfoort worden regelmatig aangevallen door de Nederlandse troepen uit Oudewater. Vooral de vaarverbinding tussen Woerden en Utrecht – na alle overstromingen de enige manier voor de Fransen om tussen beide plaatsen te reizen – is in het voorjaar van 1673 een gevaarlijke

plaats. De Franse boten worden door Nederlandse troepen uit Oudewater overvallen, waarbij meermaals

“Geen enkele andere vesting veroorzaakt zoveel problemen”

tientallen Fransen worden gedood. In een brief aan het Franse hof moppert de Franse commandant in Utrecht dat geen enkele andere Nederlandse post aan de waterlinie zoveel problemen veroorzaakt als Oudewater.

Oudewater wordt in de achttiende eeuw versterkt aan de zuidoostelijke kant van de stad. Het wordt dan ook formeel opgenomen in de Oude

Hollandse Waterlinie. Voortaan zouden er inundaties komen tussen Oudewater en Linschoten, en vervolgens tussen Linschoten en Woerden. In 1796 wordt enkele kilometers ten oosten van Oudewater een extra verdedigingslinie gebouwd, de Linie van de Pleit. Net als Oudewater zelf verbindt deze voorpost de inundatiegebieden ten noorden en zuiden van de Hollandsche IJssel. De brede uiterwaarden van de Hollandsche IJssel worden door deze linie onbegaanbaar gemaakt.

STATENSLUIS GOUDA

Gouda is in 1672 een van de grotere steden in het liniegebied. Maar Gouda speelt een politiek spel: medewerking aan de linie in ruil voor militairen in de stad en de bouw van forten in de omgeving. De Statensluis net buiten de stad speelt daarin een hoofdrol.

De Statensluis is zoals de naam verraad geen Goudse sluis. De sluis is in 1576 door de Staten van Holland gebouwd. Geuzenleider Willem van Oranje ergerde zich aan het oponthoud dat oorlogsschepen ondervonden in de smalle grachten van de binnenstad. Dankzij de nieuwe sluis kunnen schepen direct vanuit de Hollandsche IJssel over de brede stadsgrachten varen.

De Statensluis bij Gouda, voorloper van de huidige Mallegatsluis, is in 1672 van groot belang voor de Oude Hollandse Waterlinie. In het plan voor de linie gaat men zelfs uit van inundaties ten oosten van de Gouwe. Maar door Goudse tegenwerking komt daar niets van terecht. Holland, prins Willem III en de belangrijke gedeputeerde Van Beverningk (een Gouwenaar!) klagen bij het stadsbestuur dat door hun

tegenwerking de hele provincie in gevaar komt. Als tegemoetkoming wordt Gouda verzekerd dat het niet

“Woedende boeren gijzelen het stadsbestuur”

langer de bedoeling is om langs de Gouwe land onder water te zetten, maar het moest wel snel worden ingelaten op de rivier zelf. Water uit de Hollandsche IJssel komt via de Statensluis op de Gouwe, en stroomt naar de Oude Rijn. Om het water daar te houden worden bij Alphen aan den Rijn en Nieuwerbrug dammen gelegd in de Oude Rijn. Met dit water kan de waterlinie op andere plaatsen worden gevuld. Bovendien helpt een

hoge waterstand in Rijnland tegen sabotage van de linie in Amstelland. Voorheen stroomde het water namelijk eenvoudig weg naar het lageregelegen Rijnland.

Boeren en dorpsbewoners rondom de stad klagen al snel over de hoge waterstand in de Gouwe. In Waddinxveen, Boskoop en Moordrecht is veel wateroverlast. In juli 1672 gijzelt een menigte boeren het Goudse stadsbestuur en eist dat ze de sluisen sluiten. Maar die blijken al niet meer open te staan! Het inlaten van water blijft gedurende de oorlog een bron van onenigheid in en rond de stad.

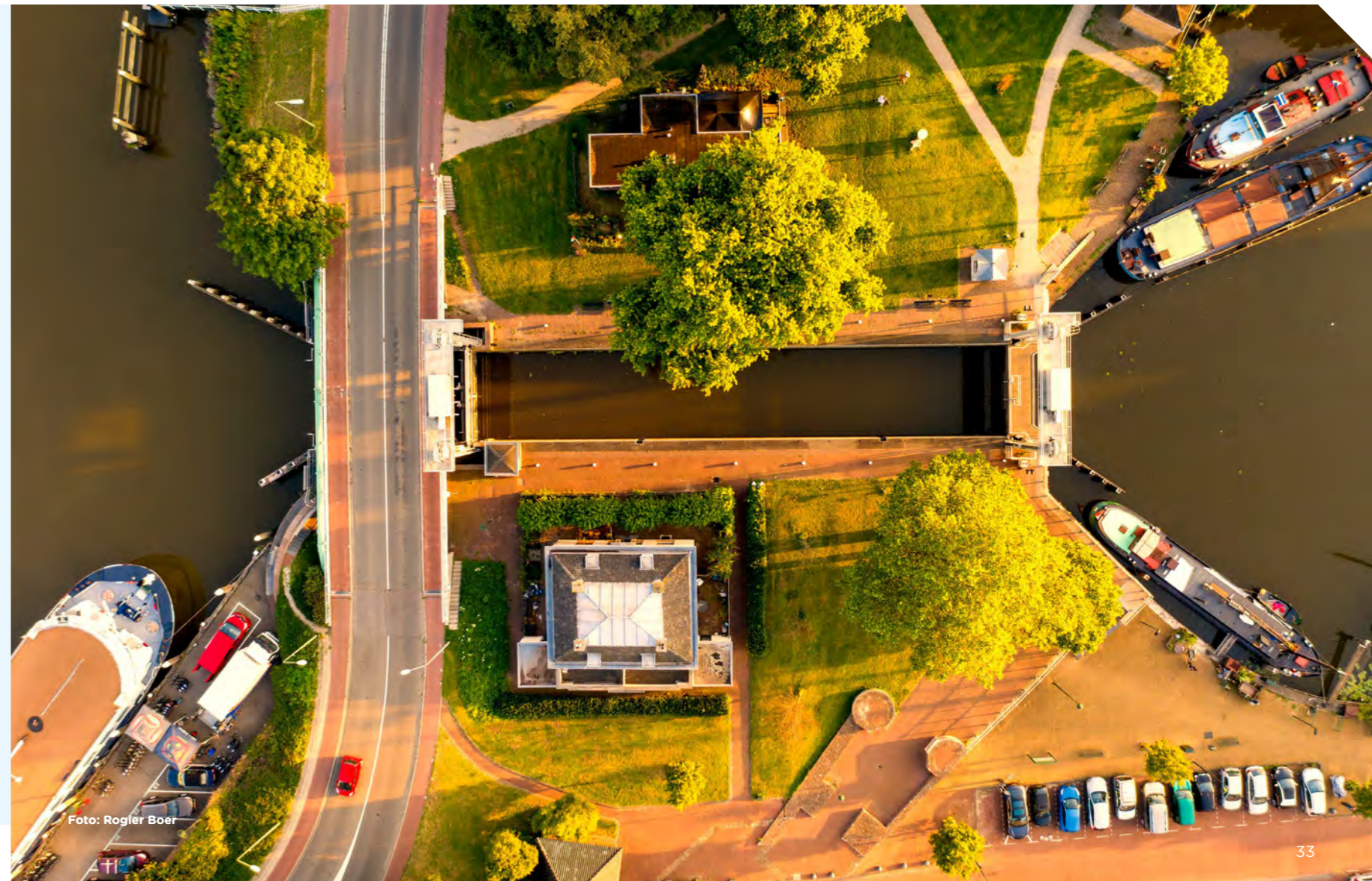

Foto: Rogier Boer

Foto: Albert Speelman

GEMAAL HOOGHE BOEZEM

Haastrecht ligt in 1672 aan de Oude Hollandse Waterlinie. De polders van de Lopikerwaard staan onder water, en ook de rivier de Vlist heeft een bescheiden rol in de waterlinie.

De afwatering van delen van de Lopikerwaard en Krimpenerwaard vindt van oudsher plaats in de Vlist.

“Een opmerkelijke rol bij het droogmalen van de waterlinie”

Het veenriviertje staat eerst in open verbinding met de Hollandsche IJssel, en vanaf 1185 via sluisen. Om de capaciteit van de Vlist te vergroten en het steeds grotere verschil in waterstanden te overbruggen is in 1486 een afzonderlijke bergboezem aangelegd: de Hooge Boezem achter Haastrecht.

In december 1673 besluit Holland om de waterlinie droog te malen. De Vlist speelt hierin een opmerkelijke rol. Om het water uit de Lopikerwaard sneller weg te malen wordt de Vlist niet alleen gebruikt als boezem, maar ook om water over te hevelen naar de polders in de Krimpenerwaard. Daar kan het langs andere wegen richting de Hollandsche IJssel en Lek. Ondanks verzet uit de Krimpenerwaard lijkt het plan redelijk succesvol te zijn, want als men eenmaal begint zijn er nauwelijks nog klachten.

Toen in 1860 in Gouda de Waaiersluis is gebouwd steeg het waterpeil in de Hollandsche IJssel. Dit bemoeilijkte de afwatering vanuit de Hooge Boezem. In 1872 bouwt het waterschap daarom een nieuw gemaal. Het door stoom

aangedreven dubbelschepdragemaal is gebouwd in neoclassicistische stijl. Tegenover het gemaal staat de machinistenwoning. Tegenwoordig is het gemaal een museum over waterbeheer in de Hollandse polders.

POLDER HOOG BOEZEM

De Hooge Boezem bij Haastrecht is de eerste tweetrapsbemaling van Nederland. Water uit de Vlist werd in de boezem gemalen, om vervolgens geloosd te worden in de Hollandsche IJssel. De complexe waterhuishouding van de Lopikerwaard speelde ook een rol in de Oude Hollandse Waterlinie.

Duizend jaar geleden begint de ontginning van het veenlandschap in de Krimpenerwaard en Lopikerwaard. De Vlist dient als boezem om het water af te voeren. Rond 1155 wordt de Vlist bedijkt om te voorkomen dat het water terugloopt in de steeds verder dalende polders. In 1486 is het uitwateren van de Vlist op de Hollandsche IJssel inmiddels zo lastig dat een waterberging, de Hooge Boezem, wordt aangelegd. Molens malen het water eerst uit de Vlist naar de boezem en van daar wordt het op de Hollandsche IJssel geloosd. Zo ontstaat de eerste Nederlandse tweetrapsbemaling.

De Hooge Boezem ligt in het westen van de Lopikerwaard, een gebied dat in 1672 onder water staat als onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie. Het onder water zetten van de Lopikerwaard gaat langzaam.

De waterstanden zijn laag door het droge voorjaar, en de Lopikerwaard wordt doorkruist door meerdere

“Van waterberging tot inundatiegebied tot waterberging”

kades die boven de inundaties uit blijven steken. In latere plannen voor de Oude Hollandse Waterlinie wordt het westen van de Lopikerwaard niet langer betrokken. Vanaf het begin van de achttiende eeuw gaan de plannen uit van een inundatie ten oosten van de Damweg, vanuit de vesting Oudewater naar het zuiden, richting de Lek.

De Hooge Boezem is dan geen onderdeel meer van de waterlinie, maar blijft van belang voor het waterbeheer in de waard. Na de bouw van Gemaal de Hooge Boezem verliezen de zeven molens in de boezem hun functie. Ze worden in 1914 gesloopt. Alleen Boezemmolen nr. 6 is behouden als ‘bouwmanswoning’, en tegenwoordig is deze molen gerestaureerd.

Foto: Monique Mulder

Foto: Albert Speelman

KOENESCHANS

De Koeneschans is een schiereilandje in de Vlist, tussen Haastrecht en Schoonhoven. De versterking ligt in 1672 aan de westrand van de Oude Hollandse Waterlinie. Vanuit de schans hebben Nederlandse militairen zicht op de hoger gelegen - en dus droge - Slangeweg richting IJsselstein en andere bezette steden.

De onderwaterzetting van de Lopikerwaard gaat in juni 1672 moeizaam, en verloopt traag. Daarom

“Zeldzame zichtbare post aan de waterlinie”

doet de Spaanse commandant in Schoonhoven een verzoek om ook de Krimpenerwaard ten westen van de Vlist onder water te zetten. Die toestemming wordt door Holland gegeven, maar er komt niets terecht van het plan. In plaats van het onder water zetten van de hele waard wordt een kade aangelegd van de Lekdijk naar de Koeneschans. Daarmee

kan er rondom Schoonhoven een inundatie worden gesteld, en blijft de rest van de Krimpenerwaard droog. Plannen om de Vlisterdijk te verhogen om meer water in de Lopikerwaard te kunnen laten staan worden door lokale bewoners succesvol tegengewerkt, vertraagd, en nooit uitgevoerd.

Over gebeurtenissen aan de Koeneschans is vrijwel niets bekend. Er schijnt niet veel te zijn gebeurd. Bovendien was de Koeneschans al snel niet meer de enige post aan de kades, want om tijdig zicht te hebben op een eventuele Franse aanval via de Slangeweg wordt de kerk in Polsbroek ook ingericht als militaire post. Na de oorlog verliest de Koeneschans zijn rol in de waterlinie.

VESTING SCHOONHOVEN

Schoonhoven ontstaat in de dertiende eeuw en groeit uit tot een stad waar scheepvaart, bier en visserij de economie bepalen. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog is Schoonhoven versterkt tot een vesting, al wordt het werk niet voltooid. In de zeventiende eeuw krijgt Schoonhoven bekendheid als Zilverstad.

Schoonhoven is in juni 1672 een opmerkelijke plaats. Het is de enige Hollandse vesting aan de Lek, het heeft alleen vestingwerken aan de oostzijde van de stad, en niet het Nederlandse maar het Spaanse leger verschijnt aan de poorten. Ook op andere plaatsen in de Oude Hollandse Waterlinie versterken Spaanse hulpstroepen het Nederlandse leger, maar alleen in Schoonhoven voeren edelen uit de Spaanse Nederlanden (min of meer het huidige België) het hoogste commando.

De markiezen Louvignies en Westerloo hebben de dagelijkse leiding over Schoonhoven en ook over de zuidoever van de Lek. Schoonhoven wordt in 1672 versterkt en voorbereid op een Franse aanval, die echter nooit zou komen. Pas enkele jaren na de oorlog is de vesting compleet, met

moderne bastions rondom. Vanuit Schoonhoven wordt in oktober 1672 een aanval gedaan op de Franse troepen in Vreeswijk. Samen met mariniers en Utrechtse troepen varen soldaten over de Lek naar het bezette dorp. Niet om het te veroveren, maar om de Fransen af te leiden terwijl prins Willem III en de graaf van Horne een aanval doen op Woerden.

Vanaf 1673 is Schoonhoven niet meer de enige vesting aan de Lek: ook Nieuwpoort wordt een vesting. Samen moeten ze de brede rivier beschermen en afsluiten. Maar na 1673 is dat niet meer gelukt. In september 1787 mislukken de inundaties in de Alblasserwaard en kunnen de Pruisische legers eenvoudig doorlopen naar Holland, waarbij zij bij Schoonhoven een schipbrug leggen over de Lek. En in januari 1795 wordt vanuit

Schoonhoven een laatste poging gedaan om de Oude Hollandse Waterlinie ten noorden van de Lek weer in gebruik te nemen, maar daar komt weinig van terecht.

“In Schoonhoven voeren Spaanse troepen het bevel”

Foto: Stephan Tellier

Foto: Aerophoto-Schiphol

VESTING NIEUWPOORT

Rond 1270 stichten de heren van Liesveld en Langerak een nieuwe haven; Nova Portus. Net als andere plaatsen langs de grenzen van Utrecht en Holland krijgt ook Nieuwpoort stadsrechten. Het stadje krijgt zelfs verdedigingswerken, die echter verloren gaan in de vijftiende eeuw.

Van de middeleeuwse verdedigingswerken van Nieuwpoort is in 1672 alleen de gracht bewaard gebleven. Het maakt de stad ongeschikt als post in de Oude Hollandse Waterlinie. Bovendien is het aanvankelijk niet de bedoeling om in de Alblasserwaard inundaties in te zetten. Daarom wordt bij het buurtschap Sluis, ten oosten van Ameide, een post van het Nederlandse leger ingericht. Dit ligt op de waterscheiding tussen de Alblasserwaard aan de Vijfheerenlanden, waar wel land onder water wordt gezet. Dichter bij Nieuwpoort wordt het kasteel Langerak bezet door mariniers, en in de stad zelf worden onder meer de Utrechts en Gelderse ruiters van Godard van Reede, de heer van Ginkel, gehuisvest.

Sluis en Ameide worden in november 1672 door de Fransen overmeesterd. De Brits-Ierse kolonel Joseph Bampffield, commandant van de post

“Nieuwpoort wordt een moderne vesting met zes grote bastions”

bij Sluis, verschijnt dan in Nieuwpoort. Naar eigen zeggen om zijn gevluchte soldaten bijeen te brengen, maar zijn komst wordt door de bewoners van Nieuwpoort gezien als verraad. Ze belagen hem en dreigen hem te doden. Hij wordt gered door

de echtgenote van een officier. Zij overtuigt de bewoners dat hij door een krijgsraad zal worden gestraft. Dat gebeurt echter niet. De krijgsraad spreekt hem tot woede van prins Willem III vrij, waarop Bampffield naar Friesland vlucht.

Na 1673 is Nieuwpoort verbouwd tot een moderne vesting met zes grote bastions. Het is een langdurig proces dat enige tijd stil ligt, maar in 1697 is het werk voltooid, is er een nieuwe inundatiesluis en heeft het stadhuis zijn plaats bovenop deze sluis gekregen. De vestingwerken zijn nooit in een oorlogssituatie gebruikt, want in 1787 mislukken de inundaties en in 1794 is de Oude Hollandse Waterlinie opgeschoven naar de Diefdijk en behoort Nieuwpoort niet langer tot het inundatiegebied.

VIANEN

Vianen is in de tweede helft van de dertiende eeuw gesticht vanuit kasteel Op de Bol. Enkele decennia later krijgt het stadsrechten en begint de aanleg van stadsmuren, poorten en torens. Er ontstaat zo een versterkte stad op een strategische plaats tegenover de monding van de Vaartsche Rijn.

Het Land van Vianen heeft in 1672 een bijzondere status in de Nederlanden. Het is eigenlijk geen onderdeel van Holland of Utrecht. De heer van Vianen, Wolfert van Brederode, stuurt al voor het begin van de oorlog diplomaten naar het Franse hof om zijn neutraliteit te behouden. Maar als de Fransen in juni 1672 Utrecht bezetten en de polders van de Vijfheerenlanden langzaam onder water komen te staan verandert de situatie. Vianen wordt door de Fransen bezet. Vianen en Holland maken bezwaar, maar zonder resultaat. Vianen wordt gedwongen contributie te betalen aan de Franse bezetting. Om te controleren of alles in goede banen loopt worden er Fransen gehuisvest in de stad en omliggende dorpen. Uiteraard op kosten van Vianen.

“Neutrale stad tussen Fransen en de waterlinie”

Na maanden onderhandelen bereiken Vianen, Holland en de Fransen in oktober een overeenkomst over

de neutraliteit van Vianen. Op aandringen van de Fransen wordt Ameide buiten de overeenkomst gehouden. Dit was door de aanwezigheid van de Nederlandse post bij het buurtschap Sluis ook geen neutraal gebied. Al binnen enkele weken vallen de Fransen via Vianen de post bij Sluis aan, waarbij ook rond Vianen dorpen en boerderijen worden geplunderd.

In mei 1673 ondernemen de Fransen een nieuw offensief, en komen ze in groten getale terug naar Vianen. Ruim vijfduizend soldaten worden ondergebracht op de droge stukken grond tussen Lexmond en Ameide. In deze periode zinkt ook een veer dat vanuit Vreeswijk Franse soldaten aan- en afvoert. Het vaartuig ligt nog aan de kade als het vergaat, waardoor er van de 300 opvarenden slechts enkele verdrinken. In juli blijkt het Franse offensief grotendeels mislukt, en verlaten ze het Land van Vianen.

Foto: Riviera Fotografie

Foto: Riviera Fotograaf

LEERDAM

Leerdam ontstaat in de twaalfde eeuw rond de afdamming van de Leede, aan de Linge. Tekenend voor de strijd die zich hier lang afspeelde is dat Leerdam twee keer stadsrechten krijgt, van de heren Van Arkel en van de graaf van Holland. Toch blijft Leerdam een onafhankelijk graafschap.

Het graafschap Leerdam is in 1672 al geruime tijd persoonlijk bezit van het huis Van Oranje. Net als het noordelijker gelegen Vianen probeert de stad neutraal te blijven in de oorlog, maar ook in Leerdam lukt dat maar ten dele. Leerdam wordt in juni 1672 door de Fransen bezet en het land rondom de stad wordt onder water gezet als onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie. De aanwezigheid van de Fransen dicht bij de vesting Gorinchem blijkt in de praktijk geen probleem: twee pogingen om de vesting te benaderen worden door veldmaarschalk Wirtz afgeslagen. In het najaar van 1672 bereiken Holland en Frankrijk overeenstemming over de neutraliteit van Leerdam.

Leerdam krijgt in de achttiende eeuw een grotere rol in de waterlinie. Men maakt dan plannen voor een

toekomstige inzet van de Oude Hollandse Waterlinie, en een van de belangrijkste aanpassingen is dat niet

“Een late toevoeging aan de waterlinie”

langer de Vijfheerenlanden, maar het land ten oosten van de Diefdijk onder water zal worden gezet. Het blijft niet bij plannen: dit wordt daadwerkelijk gedaan in oktober 1794. Nabij Leerdam wordt dan een kleine post ingericht, op de plek waar de Diefdijk de Linge bereikt. Er gebeurt verder weinig rond Leerdam, want door de strenge winter trekken de Fransen in januari 1795 ten oosten van de waterlinie over de bevroren rivieren naar Utrecht en Amsterdam.

VESTING GORINCHEM

Gorinchem groeide in de middeleeuwen uit van kleine havenplaats tot een van de grote Hollandse steden. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog zijn forse en moderne vestingwerken aangelegd. In 1672 is Gorinchem daardoor de sterkste vesting in de Oude Hollandse Waterlinie.

Gorinchem is in 1672 het centrum van waaruit het zuiden van de Oude Hollandse Waterlinie wordt

“Moderne en sterke vesting in de Oude Hollandse Waterlinie”

gecoördineerd. Het commando is in handen van veldmaarschalk Paulus Wirtz. Hij heeft in juni en juli 1672 veel moeite om de verdediging te organiseren, want het stadsbestuur twijfelt en vanuit de polders van de Alblasserwaard, Tielerwaard en Vijfheerenlanden worden de inundaties herhaaldelijk tegengewerkt

en gesaboteerd. Een gefrustreerde Wirtz steekt de hand in eigen boezem en bekend dat zijn onbekendheid met het gebied voor onnodige vertraging zorgt, en dat hij zich heeft laten misleiden door de lokale bevolking.

Vervolgens stelt Wirtz orde op zaken en wordt Gorinchem een betrouwbare post in de waterlinie. De zeer brede inundaties tussen Lek en Merwede dragen daar aan bij. Wirtz is vroegtijdig op de hoogte van een Franse aanval in augustus 1672, en als de Fransen de stad naderden worden zij succesvol aangevallen en verdreven. Tot een tweede grote aanval op Gorinchem is het niet gekomen. Wel voeren de Fransen verkenningen uit in de omgeving, waarbij ook lokale bewoners worden ingezet. Een boer die de diepte van de stadsgracht aan het peilen is

wordt gearresteerd, bekend dat hij voor de Fransen werkt, en wordt prompt geëxecuteerd.

Omdat Gorinchem al in 1672 over moderne vestingwerken beschikt is er na de oorlog weinig veranderd aan de stad. Wel zijn de verdedigingen aan de oostzijde van de stad uitgebreid. In 1787 wordt Gorinchem eenvoudig ingenomen door Pruisische troepen. Enkele jaren later in 1794 voert prins Willem Frederik – de later koning Willem I – vanuit Gorinchem het bevel over de verdediging van Holland en coördineert hij er de (gedeeltelijke) inzet van de Oude Hollandse Waterlinie.

Foto: Biesboschlinie.com

VESTING WOUDRICHEM

Woudrichem is strategisch gelegen aan de samenvloeiing van Maas en Waal, in het grensgebied van Gelderland, Brabant en Holland. In de vijftiende eeuw komen de stad en zijn visserij tot bloei. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog is Woudrichem door de opstandelingen grotendeels verwoest.

Nog tijdens de Tachtigjarige Oorlog wordt Woudrichem herbouwd. De verlaten gronden aan de rand van de verwoeste stad blijken goedkoop en daarmee een ideale plaats om de nieuwe stadswallen te plaatsen. De stad werd zodoende weer een vesting, maar wel kleiner dan voorheen.

In 1672 heeft Holland weinig vertrouwen in Woudrichem. De stad is klein, de vestingwerken slecht onderhouden en er is een gebrek aan militairen. Holland besluit om het weinige materiaal en de militairen naar Gorinchem te verplaatsen. Dan gebeurt er iets opmerkelijks: de lokale commandant en de bevolking keren zich tegen het besluit. Ze protesteren en willen Woudrichem juist voorbereiden op de oorlog. Er wordt gezamenlijk gewerkt aan

de vestingwerken en grachten. Holland komt terug op het eerdere besluit; Woudrichem wordt onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie. Het Land van Altena rondom de stad komt ook onder water te staan.

Woudrichem wordt in juli 1672 opgeëist door de Fransen, samen met Gorinchem en Loevestein. Maar veldmaarschalk Wirtz in Gorinchem wil daar niets van weten. Hij nodigt de Fransen uit de steden te veroveren. Dat gebeurt niet. Wel bezetten de Fransen het kasteel Poederoijen aan de Maas (niet te verwarren met Loevestein, bij het dorp Poederoijen) ten zuiden van Woudrichem. Ze worden daar al snel verdreven, waarna Wirtz het kasteel laat verwoesten om herhaling te voorkomen.

De stad wordt in 1794 opnieuw betrokken bij de Oude Hollandse Waterlinie. Het land wordt onder

“Burgers en soldaten bouwen samen de vesting”

water gezet, en in de omgeving vinden enkele schermutselingen plaats tussen Nederlandse en Franse militairen. Het gaat evenwel om kleine groepen Fransen, die via Werkendam proberen de bevroren Merwede over te steken.

SLOT LOEVESTEIN

In 1361 laat ridder Dirc Loef van Horne een blokhuis bouwen op de strategische plaats waar Maas en Waal samenkomen. Binnen 10 jaar bouwt hij Loevestein uit tot een kasteel. De rijke geschiedenis van Slot Loevestein is in te delen in drie periodes: de middeleeuwen, de staatsgevangenis en de waterlinie.

Waarschijnlijk moet Dirc het kasteel verkopen om zijn eigen losgeld te betalen; niet ongebruikelijk in de oorlogen tussen edelen in de late middeleeuwen. Vanaf 1372 wonen er geen ridders meer op Loevestein, maar kasteleins in dienst van de graaf van Holland. In 1575 wordt op initiatief van Willem van Oranje begonnen met het moderniseren van de verdedigingswerken. Er wordt een vijfhoekige omwalling met drie bastions, een half bastion en een rondeel aangelegd. Loevestein is daarna lange tijd in gebruik als staatsgevangenis: de ontsnapping van Hugo de Groot in zijn boekenkist is nog altijd een bekend verhaal.

Slot Loevestein, of Fort Loevestein, wordt in juni 1672 bemand door een klein garnizoen van burgersoldaten. Deze zijn echter niet van plan de

komst van de Fransen af te wachten en vluchten weg. Daarop stuurt veldmaarschalk Wirtz een aantal

“Strategisch gelegen kasteel tussen de grote rivieren”

soldaten vanuit Gorinchem om het slot te versterken. Er is niet veel gebeurd rond Loevestein tijdens de oorlog. Op de rivieren liggen veel Nederlandse bewapende boten, en het land bij het kasteel staat grotendeels onder water. De Fransen, die in Zaltbommel niet ver weg zijn, hebben desondanks geen serieuze poging gedaan om het kasteel te benaderen.

Net als Woudrichem is Loevestein in 1794 opnieuw onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie. In de omgeving van Loevestein wordt diverse keren gevochten tussen het Nederlandse leger en Franse voorhoedes. Tot een belegering van het slot komt het niet.

Foto: Albert Speelman

Foto: Waterschap Rivierenland

HOGE BOEZEM OVERWAARD

De afwatering van de Alblasserwaard in de Lek vindt van oudsher plaats op het laagste punt bij Kinderdijk. De hoofdwatgangen van de Overwaard en de Nederwaard komen er samen, slechts gescheiden door een smalle kade. Hier bevindt zich het unieke molenlandschap van UNESCO Werelderfgoed Kinderdijk.

Het noorden en oosten van de Alblasserwaard vormen in 1672 samen met de Vijfheerenlanden een zeer groot inundatiegebied in de Oude Hollandse Waterlinie. Dit is het gevolg van de moeizame wijze waarop de inundaties tot stand komen. Veldmaarschalk Paulus Wirtz, de commandant in Gorinchem, voert in juni en juli 1672 een wekenlange strijd met de bewoners van de Alblasserwaard, die hem misleiden en inundaties saboteren.

Om te voorkomen dat de inundaties worden weggemalen worden sluisen aan de Lek gestempeld, zo ook die bij Kinderdijk. Halverwege juli 1672 komt de inundatie eindelijk tot stand. Het dreigement van prins Willem III om saboteurs te executeren schrikt veel mensen af, en een grote storm vergroot de toestroom van water

uit de Merwede. Het water loopt dan zelfs zo snel de Alblasserwaard in dat men vreest dat de Lekdijk bij Kinderdijk zal bezwijken. Om dat te voorkomen worden de gaten in de Merwededijk tijdelijk gedicht.

De Hoge Boezem van de Overwaard is het meest westelijke puntje van de Oude Hollandse Waterlinie. Maar dat is slechts van korte duur.

“Sabotage van een onbedoelde inundatie”

Al snel begint men het water weg te malen. Niet langer als sabotage, maar als officieel beleid. Het heeft namelijk geen zin om land onder water te hebben staan als de Fransen

zich tientallen kilometers verderop bevinden. Enkel de oostelijke polders in de Alblasserwaard blijven onder water staan, ongeveer vanaf Nieuwpoort.

FEITEN EN CIJFERS

Dankzij de Oude Hollandse Waterlinie konden Franse troepen in 1672 Holland niet veroveren.

- Oudste waterlinie ontstaan in het Rampjaar 1672
- 109 km lang van Muiden tot aan Gorinchem, westelijk van Utrecht
- 9 vestingsteden, 5 inundatiekrommen en 1 overgebleven fort (Wierickerschans)
- Circa 30 tijdelijke verdedigingswerken (posten, redoutes, werken en schansen)
- Het Franse leger telde 120.000 soldaten en stond tegenover het Nederlandse leger met 57.000 soldaten

